

ФРА МАТИН НЕДИЋ ПРВИ ИЛИР БОСНЕ
докторска теза фра Растислава Држића

"Најкраћим путем кући /у Босну/,
сви, па шта нам Бог да".
фра Мартин Недић

Тим ~~д~~вежим патриотским апострофом одредио је свој став коренити Босанац и Балканац фра Мартин Недић, из Толисе, у Посавини босанској. Политички и културни прегалац свога завичаја, али на илирским, то јест, југославенским основама, он је за босанске клерике, за Босну и за сав Балкан одбијао све туђе, остајао на становишту да се Балкан има држати завидних балканских традиција. Тако је мислио фра Мартин под Турцима, тако под Аустријом. Његов савременик, фра Грга Мартић, радовао се окупацији радосту која је разочарала фра Мартина и наљутила Штросмајера. Фра Мартин, ~~е~~ од своје стране, певао је песму генералу Филиповићу верујући да носи бољу одмену после Турака, али је иначе остао при идеалима илирским. Човек који се школовао у Острогону /у оно време, наравно, на латинском и немачком језику /, који је живео под Турцима, доживео догађаје 1848-е - 49-е године, живео под окупацијом, пратио од младости збивања у Србији, Хрватској и Црној Гори, доживео 85 година /1810 - 1895/ — фра Мартин заиста није заузимао ставове не знајући чињенице и податке живота босанског и илирског. И он је отискивао и Веч и Рим, претпостављајући Балкан где је слугу сину бића славенског. У Балкан је рачунао пре свега своју Босну, са католичанством којим управљају босански фрањевци; са муслиманима који су некада променили веру али никада језик и земљу; и са православнима који носе дух акције и револуције. Горе наведене речи исписао је фра Мартин кад је дошло до борбе у пракси око питања школовања босанских клерика. Из властитог искуства је фра Мартин знао Острогон; знао и шта босанској губе босански клеричи у Риму; кренуо дакле све силе ~~своје~~ своје, и других илира, помогао да се створи афера око католичког бискупа Варинића који је имао другачије мишљење о васпитању клерика и ^{успелан до краја!} у тој гужви поставио ^{фра Мартин окупација} ~~успешном ована~~ захтев: ако већ богословско училиште неће бити у Босни, нека буде у Штросмајерову Бакову, у срцу доброг католичанства и југословенства; ^{не само} а ако ^{у њега} ~~то~~ не буде, нека ^{наде} ~~ништа~~ не буде, да не би било десловенизације и дебалканизације; ^{неко} ~~неко~~

Ректа на м. ад Патриарх, сви, па шта нам Бог да.

Имао је фра Мартин у животу и других мисија.

Једна је била заштита босанске раје према турским властима. Као добар зналац турског језика ишао је фра Мартин са путањом у Цариград, пошто се тамо месецима није успео да скине трећину, али је боље проучио методе и после лакше долазио до фермана за зидање школа по Босни. Даља мисија фра Мартинова било је илирство, борба и пропаганда за слогу и јединство јужних Славена, са јаким наклонама на балканске Славене, јер се тамо осећао револуционарни мах и ~~пие~~ пиемонтство. Фра Мартин пише Штросмајеру, бану Јелачићу, бискупу Шуњићу. Али пише и Александру Карађорђевићу Илији Гарашанину и српском капућехаји у Цариграду. А кад у песми покупи виле свих славенских покрајина, тужна и сужња вила Босанка понајпре се обраћа "вили Београдки и Шумадинки".

Песништво фра Мартиново, који није имао талент ни стихотворца, било је, како сам вели, "гусларско". Не литература пре свега, него оруђе и оружје: бодрење, доживљавање, потсећање. За широке народне масе били су тл стихови оно што за уже кругове дописи фра Мартинови у Гајевој Даници. Спевом је фра Мартин доста: сем Разговора вилах илиркињах, Покрет године 1848—49-е, Ратовање словинског народа проти Турцима 1875—1877-е, Пораз баша и завођење низама у Босни и т. д. У оно доба класичних традиција, латинских и народних, књижевност је углавном значила стиховане текстове. Тако је и фра Мартин писао стихове место да је прича у прози. У његовим тобоже сухим напоменама уз спевове, читамо далеко бољу фра Мартинову литературу. Уз певање о ~~сукобу~~ сукобу субаше Пашаге са два Влаха одметника, Киком и Зелићем, читамо: како је неко претњу Пашагину "провукао кроз уши Кики"; како се Пашага спремао на пут кроз Вучјак са још два Турчина; како је дошло до судара, како је "Кико Пашаги, а Зелић његову Зечку протерао сунце кроз срце", и као се "у мах срушио Зечко, а Пашага мртав застругао у оном блату". Међутим, има фра Мартин и стихова који дају да је умео маштом ронити у проблем и истину казати са финесама стила:

.....

Правог брата отаџбином,
управ брата рођенога
дједовином и старином;

.....

брата сунцем, брата мраком,
брата земљом, брата водом,
брата даном, брата зраком....

Оваква проза и овакви стихови додају искру фра Мартинове душе и до данас,

do danashe sjajne bosanske knjevnosti svih vera, ciji su pretstavnici za
ista braha po bosanskoj zemlji i vodi, stvaraju pripisani uz zavicaj, neako
prema naredbi fra Martinovoj: Najkraim putem kuhi, svi...

2 Фра Растислав Држић, професор класичне гимназије у Ви-
соком, дао је са својом тезом ваљан научни принос познавању позитивно ак-
тивне Босне у жарштима фрањевачких самостана. Теза је истраживачки и кла-
сификациони рад. Генерализација нема. Аутор је прошао кроз библиотеке и ар-
хиве манастира, кроз приватне архиве, кроз кореспонденције; показао је фра
Мартиново илирство, показао изворе његових тема и верификација, утврдио
архаично обележје његова језика, наравно извештачена језика у стиховима, ~~јер~~
~~да~~ је у прози фра Мартин говорио јасним босанским језиком, а у интимном пис-
му чак и свету обитељ називао "фратарлуком". Класификација материјала одлична
је. Аутор је интимно присвојио градиво, осетио га као живот једне личности
усред једне епохе, закључцима својим умео продужити појаву фра Мартина у про-
шлост и у будућност, умео је дакле углавити у целину босанских фрањеваца
и у целину илирства. Рад фра Растислава чини нам се ипак малим: фра Мар-
тин је био и романтична фигура Босне и илирства! а тај фратарски романтизам
у Босни знамо шта да је данашњој босанској приповедачкој уметности. Обрада
такве теме могла је малоретступити од строго научних облика и од скромности
ауторове. Да, осећа се редовник, осећа се дисциплина респекта према туђим
признатим радовима и констатацијама. Али ми ипак жалимо што ~~нема~~ у том
обимном раду — 200 великих страница — није дошло до спекулативних дигре-
сија. Рад фра Растислављев спада у хуманиора, а ту је филозофска дигресија
убицајена. Требало је фра Мартинов карактер везати за биће Босне, а рад
његов везати за данас већ сасвим јасан силан књижевни нагон и блистав језич-
ки квалитет босанског човека. Свеједно. Фра Растислав није успео учинити
свој рад незанимљивим. И спровео је чак и једну генерализацију, коју је мож-
да најмање имао на уму. Књиге имају обичај да се отму из руку писаца! Ис-
такла се ова духовна баштина; стотинама година мука, тешког рада и искуше-
ња — читамо и о убиству које су извршила два фратра бранећи образ цркве,
а босански фрањевци ни до данас не начинише од себе неку завидну консве-
лацију на обзорју моћне католичке цркве, непо остадохе, и остају, једноставни
служитељи и учитељи народа, и служе Бога, и слушају Рим, са резервом за
Босну и Балкан.

Kenora Cetyl